

DE INVLOED VAN DE INTERACTIE TUSSEN OUDER EN
KIND OP DE ONTWIKKELING VAN HET JONGE KIND
EEN ONDERZOEK ONDER ASIELZOEKER- EN VLUCHTELINGENGEZINNEN

The influence of the parent-child interaction on child development
A study among asylum seekers and refugee families

Een onderzoek verricht bij Centrum '45, vanuit de Universiteit Utrecht.

Adelise Christina Sibma

studentnummer: 3456455

Faculteit Sociale Wetenschappen

Masterprogramma Klinische & Gezondheidspsychologie

Mei 2010

Onder leiding van:

drs. E. van Ee, GZ-psycholoog i.o. tot Klinisch psycholoog, promovenda (Centrum '45)

Prof. dr. R.J. Kleber (Universiteit Utrecht)

Overzicht

Samenvatting	4
Abstract	5
Voorwoord	6
1. Inleiding	7
2. Theoretisch kader	9
2.1 Interactie tussen ouder en kind	9
2.2 De invloed van de interactie op de ontwikkeling	10
2.3 Emotionele, mentale en motorische ontwikkeling	12
2.4 Ontwikkeling en cultuur	13
2.5 Hypotheses	14
3. Methode	15
3.1 De procedure	15
3.2 De onderzoeksgroep	16
3.3 Ouder-kind interactie	16
3.4 Ontwikkeling van het kind	17
3.5 Cultuur	18
3.6 Analyses	18
4. Resultaten	19
4.1 Steekproefgrootte, multicollineariteit, outliers en normaliteit	19
4.2 Emotionele ontwikkeling	19
4.3 Mentale ontwikkeling	20
4.4 Motorische ontwikkeling	22
4.5 Mentale en motorische ontwikkeling	22
4.6 Cultuur	22
4.7 Samenvatting	24

5. Conclusie	26
5.1 Emotionele ontwikkeling	26
5.2 Mentale en motorische ontwikkeling	26
5.3 Cultuur	27
6. Discussie	29
6.1 Beperkingen huidig onderzoek	29
6.2 Cultuur en omgeving	31
6.3 Klinische relevantie	33
6.4 Vervolgonderzoek	34
7. Literatuur	36
8. Bijlagen	39

Samenvatting

De meeste onderzoeken over de verbanden tussen de opvoedende relatie en de ontwikkeling van het kind zijn verricht binnen de westerse populatie. Met dit onderzoek is geprobeerd aan te tonen of dergelijke verbanden binnen een steekproef met verschillende culturele achtergronden bestaan. Wanneer er duidelijkheid bestaat over deze relaties en het verschil tussen culturen, kunnen signalering, preventie en interventie op een adequate en cultuursensitieve manier plaatsvinden.

De onderzoeksgroep bestaat uit asielzoeker- en vluchtelinggezinnen, met jonge kinderen tussen één en vier jaar oud. De kinderen zijn geboren in Nederland. De groep is een combinatie van een klinische groep en een non-klinische groep. Deze indeling is gebaseerd op de mate van Post-Traumatische Stress Stoornis (PTSS) bij de ouder. Het onderzoek is niet cultuurgebonden, echter de twee grootste groepen komen uit het Midden-Oosten en Afrika. Deze twee culturele groepen zijn, naast de volledige steekproef, ook apart onderzocht.

Om de kwaliteit van de interactie te bepalen is de mate van dissociatie en extreem insensitief gedrag van de ouders bepaald. Dit werd gedaan met een observatie-instrument, Dissociative and extremely Insensitive Parenting (DIP). Daar tegenover is de ontwikkeling van het kind op de volgende drie gebieden onderzocht; de emotionele, mentale en motorische ontwikkeling. De emotionele ontwikkeling is gemeten met behulp van een lijst ingevuld door de ouders, namelijk de Child Behavior Check List (CBCL) 1,5-5. De mentale en motorische ontwikkeling is gemeten met behulp van een gestructureerd observatie-instrument, de Bayley Scales of Infant Development – second edition (BSID-II).

Het kon niet aangetoond worden dat de ouder-kind interactie een significante invloed heeft op de ontwikkeling van het jonge kind. Opvallend is wel gebleken dat binnen Afrikaanse gezinnen dissociatief gedrag van de ouder een minder goede mentale en motorische ontwikkeling lijkt te voorspellen. Daarnaast lijkt insensitief gedrag te leiden tot een betere mentale en motorische ontwikkeling van het kind, bij gezinnen uit het Midden-Oosten.

Abstract

Research about the relation between parenting behavior and child development is mostly done in western societies. With our study, we have tried to find relations between the parenting behavior and child development in a population with different cultural backgrounds. If this relation will be clear, it will be possible to prevent and treat clients and their children in a more adequate and cultural sensitive way.

This study is done in a sample of asylum and refugee-families, with young children between 1 and 4 years old. The children were born in Holland. The sample is a combination of a clinical and non-clinical group. This assignment depends on which degree they have to been diagnosed for Post-Traumatic Stress Disorder (PTSD). The population was not bounded to a culture, but the major groups of the origin of the parents are the Middle-East and Africa. These groups are, beside of the research sample, examined separately.

To measure the quality of the interaction we measured dissociative and extreme insensitive behavior of the parents, with an observation-instrument called Dissociative and extremely Insensitive Parenting (DIP). On the other hand, we have got measured the child development in three ways; the emotional, mental and motor development. The emotional development was measured with a questionnaire filled in by the parents, the Child Behavior Check List (CBCL) 1,5-5. And the mental and motor development were measured with a structured observation-instrument, the Bayley Scales of Infant Development – second edition (BSID-II).

There was no relevant significant relation between the quality of the interaction and child development. Strikingly is that in the African group dissociative parenting behavior predicts a worse mental and motor development. On the other hand, insensitive parenting behavior predicts a better mental and motor child development in families who came from the Middle-East.

Voorwoord

De afgelopen periode was een leuke onderzoekstijd. Het afnemen van het onderzoek bij Centrum '45 was voor mij een waardevolle toevoeging aan het schrijven van mijn masterscriptie. Naast het schrijven heb ik ervaring opgedaan in het afnemen van verscheidene diagnostische instrumenten, het observeren van gedrag, het interpreteren van de testgegevens en het schrijven van diagnostische verslagen.

Dit onderzoek is mogelijk gemaakt door het lopende promotieonderzoek (“Breaking the cycle: The impact of intergenerational transmission of war trauma on the development of young children”) van drs. E. van Ee, bij Centrum '45. Ik wil haar bedanken voor het mogelijk maken van de deelname aan de afname van het onderzoek. Daarnaast wil ik haar bedanken voor de begeleiding en ondersteuning. Dit masteronderzoek wordt geschreven vanuit de Universiteit Utrecht van waaruit tevens de ondersteuning en begeleiding door Prof. dr. R.J. Kleber kwam. Deze wil ik graag bedanken voor de begeleiding en ondersteuning bij het schrijven van mijn masterscriptie. De werving van de participanten en de onderzoeken voerde ik samen uit met Martijn van de Kerkhof, een medestudent. Hem wil ik via deze weg bedanken voor de goede en prettige samenwerking.

Ook de medewerkers van Centrum '45 wil ik graag hartelijk bedanken. Door de flexibiliteit en het meedenken van hen werd het altijd mogelijk een werkplek te vinden. De keuken maakte heerlijke lunches wanneer de onderzoeken op een externe locatie plaatsvonden, daarvoor bedankt. Taxi bedrijf de Groot wil ik bedanken voor alle ritjes van en naar de externe testlocatie, door hun flexibiliteit was het niet erg wanneer een onderzoek iets uitliep. De facilitaire en technische dienst wil ik bedanken voor het organiseren van de spullen voor de externe testlocatie en de zorg voor het op tijd op de juiste plaats zijn van het testmateriaal.

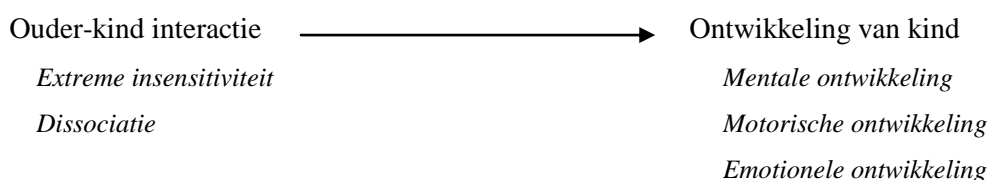
Als laatst wil ik drs. B. Carlier hartelijk bedanken voor haar adviezen op methodologisch gebied. Het heeft me goede inzichten gegeven bij het doen van de analyses en het verwerken van mijn onderzoeksresultaten.

Een ontzettend leuke tijd heb ik gehad. Ik heb met veel verschillende mensen contact gelegd, wat af en toe confronterend was maar me ook liet nadenken. Veel heb ik aan deze ervaring gehad en ik zal er ongetwijfeld in de toekomst nog veel aan gaan hebben.

1. Inleiding

Therapeuten merken vaak op dat er een mogelijke invloed is op het kind wanneer ouders in hoge mate emotionele problemen hebben (Beardslee, Versage & Gladstone, 1999). Er is al veel onderzoek gedaan naar generationele overdracht van angst- en depressieve klachten en het is duidelijk dat daar sprake is van een overdracht (Beardslee et al., 1999; Coyne, Low, Miller, Seifer & Dickstein, 2006; Wolmer, Laor, Gershon, Mayes & Cohen, 2000). Post-traumatische klachten kunnen gerelateerd zijn aan angst- en depressie klachten (Schechter et al., 2008; Terheggen, Stroebe & Kleber, 2001), dus de kans op generationele overdracht van traumaklachten is ook daar aanwezig.

Het hier gepresenteerde onderzoek werd uitgevoerd bij Centrum '45, landelijk behandel en expertise centrum op het gebied van oorlogstrauma en de daaraan gerelateerde problematiek. Dit onderzoek is onderdeel van een groter, langlopend onderzoek met de titel "*Breaking the cycle: The impact of intergenerational transmission of war trauma on the development of young children*", onder begeleiding van mevrouw drs. E. van Ee (GZ-psycholoog i.o. tot klinisch psycholoog, promovenda). Het is een onderzoek naar de invloed van traumaklachten en de aan trauma gerelateerde klachten op de ouder-kind interactie en de ontwikkeling van het kind. Om een klein en degelijk onderzoek te doen is in dit masteronderzoek gekozen voor een afbakening van het onderzoeksgebied. De belangrijkste vraag binnen dit onderzoek is *wat is de invloed van de kwaliteit van de ouder-kind interactie op de ontwikkeling van het jonge kind binnen vluchtelingen- en asielzoekergezinnen?* Verondersteld wordt hierbij dat de generationele overdracht via de kwaliteit van de ouder-kind interactie gaat. Hierbij zal de kwaliteit van de ouder-kind interactie worden bepaald aan de hand van extreme insensitiviteit (van Bakel & Riksen-Walraven, 2002) en dissociatie (Out, Bakermans-Kranenburg & van IJzendoorn, 2009). De ontwikkeling van het kind zal op verschillende vlakken worden onderzocht, waaronder de mentale, motorische en emotionele ontwikkeling. Hieronder is het onderzoeksgebied schematisch weergegeven.

Figuur 1. Schematische weergave van de onderzoeksvariabelen.

Onderzoek onder vluchtelingen en asielzoekers is nog jong. Omdat deze groep steeds groter wordt is het belangrijk dat er meer duidelijk wordt over deze populatie. Vanuit het oogpunt van dit onderzoek, is het belangrijk dat er meer duidelijkheid komt over de relatie tussen opvoeding en ontwikkeling, binnen vluchtelingen- en asielzoekergezinnen. Duidelijkheid over deze relatie is veelvuldig onderzocht binnen westerse gezinnen. Het is goed om helder te krijgen hoe, en of, deze relaties bestaan binnen groepen met verschillende culturele achtergronden. Wanneer dit duidelijk is, is het mogelijk om vluchtelingen- en asielzoekergezinnen in de toekomst betere hulp te bieden.

Daarnaast is het onderzoek ook klinisch relevant; wanneer duidelijk is dat er samenhang bestaat, zal daar rekening mee kunnen worden gehouden bij het geven van therapie aan getraumatiseerde vluchtelingen of asielzoekers, en het wel of juist niet daarin betrekken van hun kinderen. De uitkomsten van dit onderzoek en dit verslag, zijn bedoeld voor instellingen en organisaties die werken met de doelgroep vluchtelingen en asielzoekers. Op basis van de resultaten kunnen medewerkers beter signaleren of er mogelijk sprake is van een problematische interactie tussen ouder en kind, en of dit de ontwikkeling van het kind beïnvloedt. Door deze signalering kan er meer adequate hulp geboden worden aan zowel ouder als kind.

De populatie bestaat uit vluchtelingen- en asielzoekergezinnen in Nederland, afkomstig uit verschillende landen en culturen. Een gedeelte is een klinische groep, het tweede gedeelte is non-klinisch. De klinische groep bestaat uit cliënten welke in behandeling zijn bij Centrum '45 voor hun posttraumatische klachten naar aanleiding van oorlogsgeweld en daaraan gerelateerde gebeurtenissen. Zij worden door hun behandelaar voorgelicht over het onderzoek waarna zij de keus hebben wel of niet mee te doen. De non-klinische groep bestaat uit vluchtelingen of asielzoekers die niet zijn verbonden aan Centrum '45. Zij worden benaderd via verschillende wegen, waaronder vluchtelingenorganisaties, het Centraal Orgaan Asielzoekers (COA), Vluchtelingenwerk Midden-Nederland en wijkorganisaties.

De opbouw van het verslag is als volgt. Na deze inleiding volgt een theoretisch kader waarin de theorie zal worden uitgelicht. Er zullen verbanden gelegd worden van waaruit logische hypothesen voor dit onderzoek volgen. Vervolgens zal er verder gegaan worden met de methodesectie, hierin wordt beschreven hoe het onderzoek is uitgevoerd en met welke instrumenten de concepten zijn gemeten. Na de methode volgt de resultatensectie waarin de resultaten getoetst en geanalyseerd worden aan de hand van de gestelde hypothesen. Deze resultaten zullen verder worden besproken in de conclusie. In de discussie zal het onderzoek kritisch bekeken worden. De resultaten zullen worden afgezet tegen de al bestaande literatuur en theorieën. Ook zal hier de klinische relevantie van de resultaten worden besproken. Er zal worden afgesloten met aanbevelingen voor vervolgonderzoek.

2. Theoretisch kader

“...Mijn dochter doet me denken aan mijn moeder, ik noem haar ook ‘moeder’. Mijn moeder leeft nog, maar het is niet mogelijk contact te hebben. Mijn dochter beschouw ik als mijn moeder, ze is iemand die voor me zorgt net zoals mijn moeder deed...”

Het bovenstaande is een citaat uit een interview met een vader uit Sierra Leone. Het is een voorbeeld van een interactie waarbij sprake is van parentificatie. Hier wordt het kind gezien als een ouder, als iemand die zorgt voor de eigenlijke ouder. Een interactie tussen ouder en kind kan op verscheidene manieren verlopen. In dit hoofdstuk zal uiteen gezet worden dat er verschillende opvoedstijlen en manieren van interactie bestaan, en wat de mogelijke invloed hiervan op de ontwikkeling van het kind kan zijn.

2.1 Interactie tussen ouder en kind

De interactie tussen ouder en kind is een dynamisch geheel, welke tot stand komt onder invloed van complexe en meervoudige factoren (Hofer, 1984). De omgeving bestaat uit verschillende determinanten, waaronder biologische, psychologische, historische, culturele en sociale factoren (Breeuwsma, 2005; Brook, Whiteman & Zheng, 2000). Vooral in de jonge jaren spelen ouders een grote rol in de interactie met het kind. Uit meerdere studies is gebleken dat een kwalitatief goede opvoedende relatie het kind beschermt tegen de mogelijke sterk negatieve invloeden (Bernstein, Harris, WeLaLa Long, Iida & Hans, 2005).

De kwaliteit van de interactie wordt gevormd door drie factoren; karakteristieken van de ouder, contextuele factoren van steun en stress en karakteristieken van het kind (Belsky, 1984). Een kwalitatief goede ouder-kind interactie draagt bij aan een goede ontwikkeling van het kind (van Bakel & Riksen-Walraven, 2002). Hoewel veel van het gedrag dat leidt tot een kwalitatief goede ouder-kind relatie natuurlijk is, is er toch een aantal voorwaarden die de kans op een goede interactie en een gezonde ontwikkeling van het kind vergroten. In hoge mate zijn dat sensitiviteit (van Bakel en Riksen-Walraven, 2002; Bowlby, 1988), responsiviteit, warmte (van Bakel & Riksen-Walraven, 2002), oogcontact en fysieke aanwezigheid (Bowlby, 1988). In mindere mate zijn dat het goede verloop van de geboorte en de houding en verwachtingen van de moeder gedurende de bevalling (Bowlby, 1988). In de volgende paragrafen zullen deze voorwaarden verder worden toegelicht.

Een groot aantal wetenschappelijke onderzoeken is verricht in de westerse maatschappij, waarbij met westerse maatstaven wordt gemeten. Er zijn maar enkele onderzoeken gedaan naar opvoedstijlen in verschillende culturen (Bernstein et al., 2005). In een studie van Baumrind (1996) onder non-Anglo kinderen is gebleken dat lichamelijke straffen een beschermende factor kan zijn. Voor Afrikaans-Amerikaanse kinderen die leven in een gevaarlijke omgeving, kan een strenge opvoeding kinderen beschermen tegen het contact met agressieve of anti-sociale groepen. In Chinese families geldt dat een strenge opvoedingsstijl met lichamelijke straffen erg gewoon is en gerelateerd is aan positieve uitkomsten van de opvoeding (Chao, 1994). Dit is tegenstrijdig met de resultaten uit Amerikaans onderzoek, waar onder andere werd gevonden dat een autoritaire stijl van opvoeden met eventueel lichamelijke straffen leidt tot een verhoging van externaliserende gedragsproblemen en een negatieve invloed op de ontwikkeling van het kind (Bernstein et al., 2005; McKee, Colleti, Rakow, Jones & Forehand, 2008). Uit deze studies blijkt dus dat verschillend opvoedgedrag als normaal geaccepteerd wordt in verschillende culturen en ook tot een verschil in ontwikkeling van het kind kan leiden. Algemeen kan er geconcludeerd worden dat ouders in verschillende culturen, verschillende prioriteiten hebben voor wat betreft de doelen voor hun kinderen. Vanuit dit verschil focussen ouders op verschillende aspecten van de opvoeding (Bernstein et al., 2005) en hebben zij een andere visie wat betreft een adequate opvoeding (Seeman, 2008). Door dit verschil in focus zal de ouder-kind relatie zich op een andere manier ontwikkelen bij verschillende culturen, waardoor de ontwikkeling van het kind ook anders kan verlopen.

Uit onderzoek van Bernstein et al. (2005) blijkt dat drie kernconstructen van de opvoeding echter wel universeel zijn. Hierbij gaat het om de ouderlijke sensitiviteit naar de behoeftes en gedrag van het kind, de socialisatie van het kind aan de culturele normen en gedrag door de ouders en als laatste de hechting van het kind aan de opvoeder.

2.2 De invloed van de interactie op de ontwikkeling

Bowlby (1988) schreef het al: succesvolle opvoeding is een principiële sleutel tot een goede geestelijke gezondheid van de volgende generatie. Wanneer de voorwaarden om een kwalitatief goede opvoeding te ontwikkelen niet in voldoende mate aanwezig zijn, kan dit van invloed zijn op de verdere ontwikkeling van het kind. Hieronder volgen twee factoren welke een belangrijke bijdrage leveren aan een goede kwalitatieve opvoedingsrelatie, namelijk sensitiviteit en dissociatie.

2.2.1 Sensitiviteit

Een sensitieve houding van de ouder ten opzichte van het kind is een belangrijke bijdrage aan de kwaliteit van de opvoeding. Een ouder is sensitief wanneer deze is gericht op gedrag en signalen van het kind naar de ouder toe en vervolgens de effecten van dit gedrag kan monitoren op het kind en het zo nodig kan veranderen (van Bakel & Riksen-Walraven, 2002; Bowlby, 1988). Het vermogen tot de ontwikkeling van een sensitieve relatie wordt gefaciliteerd door verschillende factoren. Een factor met een hoge bijdrage is het al dan niet bestaan van emotionele problemen bij de ouder. Wanneer de ouder in hoge mate last heeft van emotionele problemen is er minder aandacht voor de omgeving als geheel en voor het kind specifiek, wat kan leiden tot minder sensitief gedrag (Coyne et al., 2006).

2.2.2 Dissociatie

Een hoge mate van emotionele problemen kan ook leiden tot inadequate dagdromen of dissociatie. Dissociatie is een gebrek aan normale integratie van gedachtes, gevoelens en ervaringen in het bewustzijn en geheugen (Merckelbach & Muris, 1999). De traumatische gebeurtenis schaadt in de meeste gevallen de aannames over de wereld (Brewin, 2003). Op deze manier valt de vanzelfsprekende zekerheid weg. De gebeurtenis en de perceptie van de wereld volgens de al hiervoor bestaande aannames kunnen niet tegelijk bestaan, dit kan leiden tot een conflict. Eén van de oplossingen voor dit conflict is de herinnering plaatsen buiten het bewustzijn (Brewin, 2003). Het is een afweermechanisme. Dissociatie treedt op wanneer de onverwerkte herinneringen plotseling in het bewustzijn verschijnen door een trigger uit de omgeving. Dit kan leiden tot schrikwekkende gedragingen welke angst en verwarring bij het kind kunnen doen ontstaan (Out et al., 2009).

Volgens het Diagnostic Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-IV) omvat het begrip dissociatie verschijnselen als derealisatie, depersonalisatie of psychogene amnesie (Merckelbach & Murris, 1999), welke interfereren met academische vaardigheden, interpersoonlijke interactie en spraakfuncties (Somer, 2002). Dissociatief gedrag kan twee functies hebben. In een studie van Somer (2002) zijn zes casussen onderzocht, met een geschiedenis van verstoorde ontwikkeling door onder andere lichamelijk of psychisch misbruik. Een eerste functie van dissociëren is het transformeren van de moeilijke herinneringen in meer wenselijke herinneringen. Deze transformatie van herinneringen gaat gepaard met de verwerking van de traumatische gebeurtenissen, het is een initiële adaptieve reactie die de impact van de gebeurtenis doet verminderen (Brewin, 2003; Merckelbach & Murris, 1999). Een tweede functie is dat het dissociëren helpt bij het creëren van veilige, vriendschappelijke en meestal liefdevolle situaties waaraan behoefte is (Somer, 2002). De interferentie met

interpersoonlijke interactie kan in dit geval ontstaan doordat de ouder zelf vooral bezig is met overleven, waardoor het een belangrijke focus op het kind mist (Schechter et al., 2008). Hierdoor is een responsieve en sensitieve reactie niet goed mogelijk.

2.3 Emotionele, mentale en motorische ontwikkeling

Bij elk ontwikkelingsgebied heeft de ouder-kind interactie een verschillende invloed. Hoe dit werkt zal in het onderstaande worden toegelicht door de verschillende ontwikkelingsgebieden te beschrijven. Als eerst de emotionele ontwikkeling.

Uit verschillende studies is gebleken dat psychische problemen bij kinderen meer voorkomen wanneer het kind uit een gezin komt waarin één van de ouders psychische problemen heeft (Beardslee, 1998). Een opvoedende relatie zou juist een beschermende factor moeten zijn tegen de negatieve invloeden en de daarbij behorende risicofactoren. Echter, wanneer deze opvoedende relatie verstoord wordt of kwalitatief niet goed is, wordt de kans groter dat het kind problemen ontwikkelt (Bernstein et al., 2005). Deze relatie kan worden beschreven aan de hand van een voorbeeld. Bij moeders met depressieve klachten bestaat er een selectieve focus op negatieve gebeurtenissen en gedachtes. Hierdoor focussen zij bij het kind ook meer op negatieve dan op positieve emoties en interacties (Coyne et al., 2006) en er is sprake van een meer negatieve interactie tussen ouder en kind (Ludwig-Körner, 1999). Door deze focus en interactie is de kans groot dat het kind deze negatieve focus overneemt en dus ook emotionele problemen ontwikkelt. Daar komt bij dat een ouder met emotionele problemen minder sensitief is en niet goed aanvoelt wat een kind in bepaalde situaties nodig heeft (Coyne et al., 2006). In deze situaties is de kans op generationele overdracht van de emotionele problemen groot. Echter, wanneer de relatie voldoende sensitief is kan deze juist een beschermende factor zijn tegen zowel externaliserende als internaliserende problematiek (Wai Wan & Green, 2009).

Een tweede ontwikkelingsgebied is de mentale ontwikkeling. Hiervoor is de ouderlijke responsiviteit belangrijk, vooral in situaties die voor het kind angstig zijn. Op momenten dat een kind zich onzeker voelt over zijn manier van aanpakken van, of zijn gedrag in, een bepaalde situatie is het voor het kind belangrijk dat een ouder dit aanvoelt en het gevoel van het kind kan begrijpen en het gedrag kan sturen (Coyne et al., 2006). Door een adequate reactie kan de ouder een juiste copingstrategie in deze specifieke situatie aanleren (Altman & Wohlwill, 1978). Een sensitieve houding van de ouder ten opzichte van het kind leidt er toe dat een ouder meer responsief is. Daarnaast is het niveau van voorspelbaarheid en regelmaat van de omgeving thuis belangrijk voor de ontwikkeling van het kind, deze voorspelbaarheid en regelmaat wordt

geboden door de ouders. Ook hebben ouders een belangrijke rol bij het stellen van grenzen, de ruimte en het speelgoed dat een kind krijgt om te exploreren heeft invloed op de cognitieve ontwikkeling (Altman & Wohlwill, 1978). De factor scholing van de ouder mag niet vergeten worden, deze heeft een belangrijke bijdrage aan de cognitieve ontwikkeling van het kind (van Bakel & Riksen-Walraven., 2002). Er kan gesteld worden dat de cognitieve ontwikkeling van het kind afhankelijk is van de interactie met de omgeving en de ouders. Een kind heeft exploratieruimte, grenzen en feedback nodig om zich op een juiste manier te ontwikkelen, deze voorwaarden komen op jonge leeftijd nog voornamelijk van de beide ouders.

De motorische ontwikkeling van een kind is een opzichzelfstaande ontwikkeling, de spieren werken individueel met elkaar samen. Het jonge kind heeft al motorische vaardigheden, de bewegingen zijn echter nog erg onhandig en diffuus (Kelso & Clark, 1982). Voor de motorische ontwikkeling zijn twee belangrijke voorwaarden, dat zijn de stimuli uit de omgeving die het kind de mogelijkheid bieden zich motorisch te ontwikkelen en ten tweede de mogelijkheden van het eigen lichaam. Deze vorm van ontwikkeling kan niet los gezien worden van de interactie met de omgeving. Aan de ene kant zullen de ouders het kind stimuleren en aanzetten tot zelfstandige activiteiten: het kind mag zichzelf aankleden of zelf zijn pap oplepelen. Aan de andere kant zullen ouders ook bepaalde beperkingen opleggen aan het gedrag van het jonge kind: het kind mag wel fietsen, maar niet met zijn fietsje de straat op (Breeuwsma, 2005). Dit geeft aan dat de motorische interacties, en de ontwikkeling van de motoriek, afhankelijk zijn van sociale interacties; van de ruimte en grenzen die door de omgeving en de ouders geboden wordt.

2.4 Ontwikkeling en cultuur

Zoals al eerder besproken, bestaat er tussen culturen een verschillende focus van de ouders. Dit kan zorgen voor andere accenten in een opvoeding, welke zodoende mogelijk leiden tot een andere invloed op de ontwikkeling van het kind (Bernstein et al., 2005; van Oudenhoven, 2002). Hoe deze relatie mogelijk bestaat zal hier worden besproken.

Economisch eenvoudige culturen waarin schaarste een grote rol speelt zijn vaak collectivistische culturen. Een kind zal leren goed samen, en hard, te werken in het belang van de sociale groep. Meer complexe culturen zijn eerder individualistische culturen, hierin spelen status en hiërarchie een meer belangrijke rol. Kinderen ontwikkelen zich meer competitief en prestatiegericht om de betere functies van de samenleving te bekleden. Het wordt gezien als noodzakelijk gedrag door de economische en ecologische omstandigheden (Bernstein et al., 2005; Whiting & Whiting, 1975). Het verschil tussen collectivistische en individualistische

culturen is een voorbeeld om aan te geven dat er verschillen bestaan tussen culturen, maar niet altijd is deze tweedeling zo duidelijk te maken.

De ouder-kind interactie heeft in elke cultuur een grote invloed op de gehele ontwikkeling van het kind, zeker in de jonge jaren van het kind wanneer de thuissituatie nog de meest belangrijke omgeving is. Het is echter niet de allesomvattende en enige voorwaarde die bijdraagt aan de ontwikkeling. Teveel stimulatie kan zelfs een nadelig effect hebben. De in hoge mate aanwezige achtergrondgeluiden en stimulatie, waaruit een kind niet kan ontsnappen is negatief gerelateerd aan de cognitieve ontwikkeling van het kind, rumoerige omgevingen hebben in negatieve zin invloed op de informatieverwerking (Altman & Wohlwill, 1978). Een kind heeft ook de ruimte nodig om zich vanuit zichzelf te ontwikkelen, zonder feedback of stimulatie vanuit de omgeving. Eigen ervaringen en exploratie zijn noodzakelijk.

Daarnaast hoeft een onveilige hechting en een kwalitatief minder goede opvoeding niet per definitie een toekomst met pathologische symptomen te voorspellen. Echter, wanneer in latere fases van de ontwikkeling andere stressfactoren een rol spelen is de kans groter op het ontwikkelen van pathologie bij het ontbreken van een kwalitatief minder goede ouder-kind relatie (Ludwig-Körner, 1999). De kwaliteit van de interactie lijkt hoe dan ook een belangrijke voorwaarde voor een gezonde ontwikkeling van het kind. Een interactie die bestaat uit empathie en aandacht voor elkaar, maar het kind ook vrij kunnen laten op moment dat het dat nodig lijkt te hebben. Op deze manier ontvangt het kind adequate feedback op zijn gedrag en krijgt het input zodanig dat het kind er iets mee kan. Sensitiviteit levert een belangrijke bijdrage aan de kwaliteit van de interactie (van Bakel & Riksen-Walraven, 2002). Dissociatie is een factor die kan interfereren met een sensitieve houding en zodoende de kwaliteit van de interactie kan beïnvloeden. Wat de exacte invloed van deze twee factoren op de ontwikkeling van het kind is, zal onderzocht worden met deze studie.

2.5 Hypotheses

Voortkomend uit de literatuur kunnen er nu enkele hypothesen worden opgesteld ten aanzien van dit onderzoek. De onderzoeksvraag luidt *wat is de invloed van de kwaliteit van de interactie tussen de ouder en het kind op de ontwikkeling van het kind binnen vluchtelingen- en asielzoekergezinnen?* Om deze vraag te beantwoorden worden de volgende hypothesen getoetst.

1. Er bestaat een positief verband tussen het extreem insensitieve gedrag van de ouder en de ontwikkeling van emotionele gedragsproblemen.
2. Er bestaat een positief verband tussen het dissociatieve gedrag van de ouder en de ontwikkeling van emotionele gedragsproblemen.

3. Er bestaat een negatieve relatie tussen extreem insensitief gedrag van de ouder en de mentale en motorische ontwikkeling van het kind.
4. Er bestaat een negatieve relatie tussen dissociatief gedrag van de ouder en de mentale en motorische ontwikkeling van het kind.
5. Cultuur is een modererende factor binnen de relatie tussen interactie en ontwikkeling.

3. Methode

In dit hoofdstuk zal uitgelegd worden hoe het onderzoek is uitgevoerd. Er zal op de onderzoeksgroep in worden gegaan en de manier waarop deze tot stand is gekomen. Daarnaast zal worden toegelicht welke instrumenten zijn gebruikt om de betreffende variabelen te meten. Als eerst zal de procedure van het onderzoek worden toegelicht.

3.1 De procedure

De werving van de steekproef verloopt via verschillende wegen, onder andere door het bestaan van een klinische en non-klinische groep. Het verschil tussen deze twee groepen zal in de volgende paragraaf worden uitgelegd, eerst zal er uitgelegd worden hoe de steekproef tot stand komt.

Het werven van de klinische groep gaat via de behandelaars. Zij lichten de cliënt in over het onderzoek en geven daarbij aan dat de resultaten kunnen bijdragen aan de behandeling. Wanneer een cliënt aangeeft mee te willen doen, verwijst de behandelaar deze door. Voor het werven van de non-klinische groep is er onder andere contact gelegd met het COA, welke toestemming heeft gegeven om te werven op Asielzoekers Centra (AZC). Daarnaast is het benaderen van de participanten, om te vragen of zij in hun kennissenkring gezinnen hebben die eventueel mee willen doen, een manier van werven.

Participanten worden, eventueel met een tolk, benaderd en ingelicht over het onderzoek. Er wordt direct een afspraak gemaakt om deel te nemen, of zij worden later opnieuw gebeld of per brief benaderd om een afspraak in te plannen.

Wanneer een datum vast staat wordt de testlocatie vastgelegd, een tolk gereserveerd en het testmateriaal in orde gemaakt. Er zijn twee testlocaties, afhankelijk van de participant. Wanneer het een cliënt van Centrum '45 betreft, komt deze naar de onderzoekskamer op de locatie van Centrum '45 te Diemen. In het geval de participant een bewoner van het AZC te Katwijk is, gaan twee onderzoeksassistenten naar de testlocatie op het betreffende AZC, waar een toegewezen ruimte zodanig wordt ingericht dat de onderzoeken kunnen worden afgenomen. Voor de participanten niet verbonden aan Centrum '45 noch het AZC te Katwijk, wordt de onderzoeksruimte op de locatie van Centrum '45 in Diemen gebruikt.

Omdat dit onderzoek deel uit maakt van een grootschalig en lang lopend onderzoek worden er gedurende het onderzoek een grote hoeveelheid variabelen gemeten. De manier van data verzamelen gebeurt per participant in één dag, gedurende ongeveer vijf uren. Tijdens deze dag worden verscheidene vragenlijsten afgenomen, video opnames gemaakt, observaties gedaan en een ontwikkelingstest bij het kind afgenomen. Indien de participant niet voldoende de

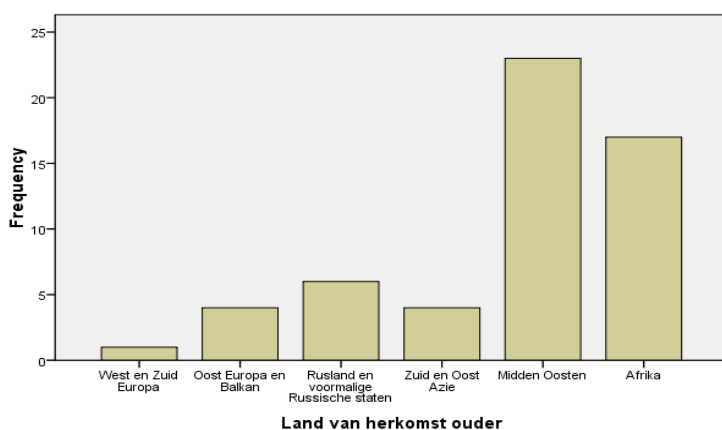
Nederlandse taal beheerst, is er gedurende de dag een tolk aanwezig welke de moedertaal van de participant spreekt.

Voor dit masteronderzoek is het belangrijk om de kwaliteit van de interactie tussen ouder en kind te bepalen en daarnaast de ontwikkeling van het kind vast te stellen op verschillende gebieden. Om deze variabelen te meten worden verschillende instrumenten gebruikt, welke verderop in dit hoofdstuk beschreven worden.

3.2 Onderzoeksgroep

De steekproef van dit onderzoek bestaat uit 55 vluchtelingen en asielzoekergezinnen uit verschillende landen en culturen. De klinische groep bestaat uit 30 participanten, dat betekent dat bij hen PTSS is vast gesteld. Het merendeel van deze groep is in behandeling bij Centrum '45 voor traumatische en/of daaraan gerelateerde klachten. De overige 15 participanten behoort tot de non-klinische groep, waarbij geen PTSS is gediagnosticeerd en welke niet onder behandeling staan. In dit onderzoek wordt echter de totale steekproef ingedeeld op basis van mate van dissociatie en extreme insensitiviteit, het onderscheid van de klinische en non-klinische groep komt niet verder terug.

In Figuur 2 staat de demografische verdeling van de groepen in een grafiek weergegeven, waar in te zien is dat de grootste groep uit het Midden-Oosten en Afrika afkomstig is. De leeftijd van de ouders varieert tussen 19 en 56 jaar, met een gemiddelde van 33 jaar en standaarddeviatie van 7,8 jaar. De leeftijd van de kinderen varieert van 14 tot 47 maanden met een gemiddelde leeftijd van 29 maanden en standaarddeviatie van 9,2 maand. Het aantal jaren dat de ouder in Nederland is varieert van 1,5 tot 20 jaar, met een gemiddelde van 8 jaar en standaarddeviatie van 5,2. Van de totale groep zijn 19 participanten woonachtig in een AZC en 37 participanten wonen ergens anders. Van de steekproef bezitten 15 mensen een verblijfsvergunning en 40 mensen zijn daar nog wachtende op.

Figuur 2. Verdeling van demografische variabelen binnen de steekproef.

3.3 Ouder-kind interactie

Om de kwaliteit van de ouder-kind relatie te bepalen wordt er gekeken naar de variabelen dissociatie en extreme insensitiviteit. Deze beide variabelen worden gemeten met de Dissociative and extremely Insensitive Parenting (DIP), een observatie-instrument. Het scoren verloopt via video-opnames, welke gemaakt zijn gedurende de onderzoeksdag. Hiervoor getrainde psychologen bekijken de opnames zorgvuldig om de scores op de items te bepalen.

De DIP is samengesteld door een combinatie van twee lijsten (Out et al., 2009). Enerzijds is er het FR coding system van Main en Hesse (1998). Dit instrument richt zich op drie constructen; schrikwekkende/bedrijgende gedragingen, verschrikkende gedragingen en dissociatie. Anderzijds is er een instrument van Bronfman, Parsons en Lyons-Ruth (2004), welke het instrument van Main en Hesse aangevuld hebben met een breder beeld van ouderlijk opvoedingsgedrag zoals extreme insensitiviteit, de ‘Atypical Maternal Behavior Instrument for Assessment and Classification’ (AMBIANCE).

De betrouwbaarheid voor de subschalen dissociatie en extreme insensitiviteit van de DIP is hoog gebleken, voor zowel de continue scores als de classificaties. De construct en discriminante validiteit zijn ook gemeten voor beide schalen. Dissociatief opvoedend gedrag voorspelt disorganisatie in het kind, maar geen georganiseerde veilige hechting. Extreme insensitiviteit is gerelateerd aan onveilige hechting bij jongens, maar niet aan disorganiserende hechting (Out et al., 2009). De betrouwbaarheid van het meetinstrument in dit onderzoek blijkt evenzo goed te zijn, met een Cronbach's alfa van 0.80.

3.4 Ontwikkeling van het kind

Wat betreft de ontwikkeling van het kind wordt er naar verschillende variabelen gekeken. De emotionele en gedragsontwikkeling van het kind wordt gemeten met de Child Behavior Check List voor kinderen van 1,5 tot 5 jaar (CBCL 1,5-5), in te vullen door de ouders. Het is een empirische lijst om gedrags- en emotionele problemen te bepalen. Symptomen kunnen worden ingedeeld in twee brede groepen van internaliserende en externaliserende problemen. Daarnaast zijn er zeven meer specifieke schalen; emotioneel reactief, angstig/depressief, somatische problemen, teruggetrokken, slaap problemen, aandachtsproblemen en agressieve problemen (Skovgaard et al., 2003). Dit onderzoek is gericht op de totaalscore van de CBCL 1,5-5.

De gemiddelde test-hertest betrouwbaarheid van de CBCL 1,5-5 is goed, namelijk 0.85 (Achenbach & Rescorla, 2000). Een vergelijkbare lijst, door dezelfde auteur, is de CBCL 4-18 jaar. Deze scoort voldoende op betrouwbaarheid en criteriumvaliditeit, en goed op begripsvaliditeit (Evers et al., 2009). Binnen dit onderzoek is de betrouwbaarheid van de CBCL 1,5-5 erg goed, met een Cronbach's alfa van 0.96.

De mentale en motorische ontwikkeling worden gemeten met een Nederlandse bewerking van de Bayley Scales of Infant Development – second edition (BSID-II), welke een gestructureerd observatie-instrument is en door de onderzoeksassistenten wordt afgenomen en gescoord. De schaal is gebaseerd op een theoretisch-eclectisch kader, met uitgangspunten van het transactionele ontwikkelingsmodel, de gedragsgenetica en de dynamische systeemtheorie (Evers, Braak, Frima & van Vliet-Mulder, 2009). Het is wereldwijd gezien één van de meest gebruikte lijsten om de ontwikkeling van het kind van 1 tot 42 maanden te bepalen op verschillende gebieden. De mentale ontwikkeling (met daar binnen een schaal van de niet-verbale ontwikkeling), motorische ontwikkeling en de gedragsontwikkeling worden op verschillende manieren gemeten. De eerste twee schalen door afname van taken, de laatste schaal wordt vastgesteld door observatie (Skovgaard, Houmann, Landorph & Christiansen, 2003). Het doel van de BSID-II is het doen van uitspraken over het huidige ontwikkelingsniveau en, met enige terughoudendheid, de te verwachten ontwikkeling.

De betrouwbaarheid en begripsvaliditeit zijn beide voldoende beoordeeld, de criteriumvaliditeit wordt als onvoldoende gewaardeerd omdat er geen onderzoek naar gedaan is (Evers et al., 2009). De betrouwbaarheid van de BSID-II binnen dit onderzoek bleek erg goed te zijn, met een Cronbach's alfa van 0.89.

3.5 Cultuur

De variabele cultuur wordt bepaald door het land van herkomst. In een vragenlijst waarin algemene gegevens van de participant worden gevraagd wordt ook het land van herkomst duidelijk. De landen worden ingedeeld in de volgende zeven categorieën; Afrika, Oost-Europa en Balkan, Rusland en voormalig Russische staten, Zuid en Oost Azië, Midden-Oosten, West en Zuid Europa, Zuid-Amerika. Deze indeling is gemaakt op basis van het op logische en geografische wijze clusteren van landen met overeenkomstige culturen.

3.6 Analyse

Na de verzameling van de data zullen de gegevens ingevoerd en geanalyseerd worden met behulp van de statistische software SPSS versie 16.0. Om de hypothesen te toetsen worden correlaties berekend en multiële regressieanalyses uitgevoerd. Daarnaast zal bij deze hypothesen een F-toets gedaan worden om de verklaarde variantie te onderzoeken van beide afhankelijke variabelen. Wat betreft de laatste hypothese zal er wederom gekeken worden naar de data door middel van correlaties en multiële regressieanalyses. Dezelfde analyses zullen nogmaals gedaan worden voor de aparte cultuurgroepen, gezien het land van herkomst. Aan de hand van deze analyses worden de hypothesen getoetst en conclusies getrokken.

4. Resultaten

In het komende hoofdstuk zullen de analyses met de betreffende resultaten worden besproken. Om de verbanden te onderzoeken zijn correlaties berekend en regressieanalyses uitgevoerd. Als eerst zal de mate van lineariteit en normaliteit van de data worden besproken.

4.1 Steekproefgrootte, multicollineariteit, outliers en normaliteit

De verdeling in de data is onderzocht. Voor het doen van de analyses en de interpretaties daarvan is het belangrijk te weten hoe de dataset er uit ziet (Pallant, 2007). Dit is als eerst gedaan door middel van boxplots. Bij een aantal variabelen zijn outliers gevonden. In totaal zijn er drie participanten welke op één of meer variabelen extreem scoren. Bij het onderzoeken van deze outliers in de ruwe data bleken het goede metingen te zijn. Om deze reden is er voor gekozen deze extreme scores wel mee te nemen in de analyses.

Vervolgens zijn er histogrammen en scatterplots gemaakt, waaruit afgeleid kan worden of de verdeling een normaalverdeling is. Een normaal verdeling geldt niet voor elke variabele even sterk, maar is het sterkst aanwezig bij de afhankelijke variabele totale emotionele problemen. Bij de beschrijving van elke multipale regressieanalyse zal kort worden in gegaan op de betreffende assumpties.

Pallant (2007) geeft aan voor wat betreft de grootte van de steekproef deze, voor een multipale regressieanalyse, vijftien participanten per onafhankelijke variabele moeten zijn. Omdat deze steekproef bestaat uit 55 participanten, met twee onafhankelijke variabelen, is er aan deze voorwaarde voldaan. Echter, bij het opdelen van de steekproef in de verschillende cultuurgroepen zijn deze groepen feitelijk te klein voor het doen van een multipale regressieanalyse met twee onafhankelijke variabelen. Zie hierover meer in paragraaf 4.6.

De assumptie voor multicollineariteit is getoetst. De correlatie tussen de twee onafhankelijke variabelen dissociatie en extreme insensitiviteit is $r = 0.34^*$, en ligt hiermee onder de grens van multicollineariteit. In de komende paragrafen zullen de resultaten per ontwikkelingsgebied besproken worden.

4.2 Emotionele ontwikkeling

Om het verband tussen extreme insensitiviteit en de afhankelijke variabele emotionele gedragsproblemen te toetsen zijn er correlaties berekend, en is een regressieanalyse uitgevoerd. Uit deze analyses is gebleken dat er geen significante relaties bestaan. Hetzelfde is gedaan voor de relatie tussen dissociatie en de totale score op de emotionele schaal. Voor deze relatie zijn ook geen significante verbanden gevonden. Zie de correlatiematrix in Tabel 1 voor de exacte waarden.

Tabel 1. *Correlatiematrix*

		Dissociatie	Extreme insensitiviteit	Emotionele ontwikkeling
Dissociatie	Pearson Correlation	1.000	.336*	-.067
	Sig. (2-tailed)		.019	.649
	N	49	48	48
Extreme insensitiviteit	Pearson Correlation		1.000	.067
	Sig. (2-tailed)			.645
	N		50	50
Emotionele ontwikkeling	Pearson Correlation			1.000
	Sig. (2-tailed)			
	N			54

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Om het verband tussen de twee onafhankelijke variabelen dissociatie en extreme insensitiviteit en emotionele gedragsproblemen verder te onderzoeken, ondanks de niet correlerende relaties, is een multiële regressieanalyse uitgevoerd. Ook hier kan eveneens niet gesproken worden van enige significante waarden. Er is wel duidelijk geworden dat beide onafhankelijke variabelen evenveel lijken toe te voegen in de relatie met de afhankelijke variabele emotionele problematiek, namelijk 1,4% ($p = 0.74$). Echter deze verbanden hebben een tegenovergestelde richting. Dissociatie heeft een negatieve relatie met de emotionele problemen, dat betekent hoe meer dissociatief de ouder is het kind meer emotionele problemen heeft. Voor extreme insensitiviteit is het tegenovergestelde gevonden.

4.3 Mentale ontwikkeling

Om de mentale ontwikkeling te berekenen kunnen twee schalen worden gebruikt: De mentale ontwikkelingsschaal en de niet-verbale ontwikkelingsschaal. Gezien de steekproef is er voor gekozen de niet-verbale ontwikkelingsschaal mee te nemen om de mentale ontwikkeling te berekenen. De taalontwikkeling bij de kinderen uit de steekproef is niet optimaal doordat zij opgroeien in een omgeving met verschillende talen om zich heen. Daarnaast spreken ze met de ouders vaak de taal uit het land van herkomst. Het onderzoek wordt in het Nederlands afgenomen, waardoor verondersteld wordt dat de niet-verbale schaal meer valide meet wat de

mentale ontwikkeling van het kind is. In het vervolg zal er gesproken worden over de niet-verbale ontwikkelingschaal, waarmee in feite de mentale ontwikkeling bedoeld wordt.

Om de verbanden tussen dissociatie en extreme insensitiviteit en de afhankelijke variabele niet-verbale ontwikkeling te onderzoeken zijn correlaties berekend. Hieruit zijn geen significante resultaten gebleken. De resultaten staan in Tabel 2.

De assumpties geven aan dat de verdeling van de niet-verbale schaal niet een duidelijke normaal verdeling is, gezien het histogram en het scatterplot, dit heeft mogelijk de resultaten beïnvloed. Desondanks zijn de analyses wel uitgevoerd. De verklaarde variantie van de beide variabelen samen in relatie met de niet-verbale ontwikkelingsachterstand is niet significant. Het verband tussen de twee onafhankelijke variabelen en de afhankelijke variabele niet-verbale ontwikkelingsachterstand heeft een correlatie van $r = 0.16$, met een verklaarde variantie van 2,5% ($p = 0.57$). De waarden zijn laag, er kan volgens deze data geen sprake zijn van enig verband tussen deze variabelen. Ook de unieke bijdrages van de onafhankelijke variabelen zijn niet significant. Zie voor een overzicht van deze resultaten de tabellen in Bijlage 2.

Tabel 2. Correlatiematrix

		Dissociatie	Extreme insensitiviteit	Ontw.Achterstand Motorische Schaal	Ontw.Achterstand Niet-Verbale sch.	Totale Ontw.Achterstand
Dissociatie	Pearson Correlation	1,000	,336*	,051	-,045	,010
	Sig. (2-tailed)		,019	,733	,764	,946
	N	49,000	48	47	47	47
Extreme insensitiviteit	Pearson Correlation		1,000	-,122	-,158	-,203
	Sig. (2-tailed)			,410	,284	,166
	N		50,000	48	48	48
Ontw.Achterstand Motorische Schaal	Pearson Correlation			1,000	-,069	,734**
	Sig. (2-tailed)				,623	,000
	N			53,000	53	53
Ontw.Achterst. Niet-Verbale Schaal	Pearson Correlation				1,000	,627**
	Sig. (2-tailed)					,000
	N				53,000	53
Totale Ontw.Achterstand	Pearson Correlation					1,000
	Sig. (2-tailed)					
	N					53,000

*, Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

**, Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

4.4 Motorische ontwikkeling

Om de verbanden tussen de variabelen dissociatie, extreme insensitiviteit en de motorische ontwikkeling te onderzoeken zijn wederom correlaties berekend en lineaire regressies uitgevoerd. De correlatiecoëfficiënten zijn niet significant. Zie Tabel 2 voor de correlatiematrix.

De assumpties voor het doen van een multiële regressieanalyse laten zien dat de normaliteit niet zeer duidelijk is, wat de resultaten beïnvloed kan hebben. Gezien de regressieanalyse voegen de beide onafhankelijke variabelen samen niet voldoende verklaarde variantie toe. Met een correlatie van $r = 0.16$ en een verklaarde variantie van 2,4% ($p = 0.58$) kan deze relatie ook als niet significant worden gezien. Kijkend naar de unieke bijdrage van de onafhankelijke variabelen wordt ook geen significant effect gevonden. Zie Bijlage 3 voor de coëfficiënten.

4.5 Mentale en motorische ontwikkeling

Om een meer compleet beeld te krijgen is het interessant om de totale ontwikkelingsachterstand te onderzoeken, in relatie tot de onafhankelijke variabelen dissociatie en extreme insensitiviteit. De schaal totale ontwikkelingsachterstand wordt geconstrueerd door de niet-verbale en motorische schaal te combineren. Deze twee schalen meten met dezelfde maten, namelijk de ontwikkelingsachterstand. Dit geldt niet voor de emotionele ontwikkelingsschaal, waardoor deze niet mee wordt mee genomen.

Allereerst zijn de correlaties tussen dissociatie en de totale ontwikkelingsachterstand berekend, welke niet significant zijn. Zie de correlatiematrix in Tabel 2. De assumptietoetsing geeft aan dat er niet gesproken kan worden van een duidelijke normaalverdeling. Desondanks is een multiële regressieanalyse uitgevoerd om de verbanden te onderzoeken. Er moet echter bij de interpretatie rekening worden gehouden met de niet zeer duidelijke normaalverdeling. Uit de analyse blijkt dat de correlatie tussen de twee onafhankelijke variabelen en de afhankelijke variabele $r = 0.22$ is. De twee onafhankelijke variabelen verklaren 5% van de variantie in de ontwikkelingsachterstand ($p = 0.34$), dit is geen significant effect. Gezien de afzonderlijke bijdragen van de twee onafhankelijke variabelen zien we dat extreme insensitiviteit de hoogste unieke verklaarde variantie heeft met $\beta = -0.23$ ($p = 0.14$), ten opzichte van $\beta = 0.09$ ($p = 0.57$) van dissociatie. Beide zijn echter niet significant. Zie Bijlage 4 voor de tabellen met de uitkomsten van deze regressieanalyse.

4.6 Cultuur

Omdat de grootte van de cultuurgroepen in sterke mate verschillen (zie Figuur 2 voor de verdeling) is er voor gekozen de twee grootste groepen afzonderlijk te analyseren, dat wil zeggen Afrika en het Midden-Oosten. Op deze manier kan de modererende factor van de variabele cultuur gemeten worden. Om de verbanden tussen deze twee cultuurgroepen te onderzoeken zijn de hierboven beschreven regressies voor beide groepen apart uitgevoerd. In de histogrammen en scatterplots is te zien dat de groepen minder normaal zijn verdeeld dan in de totale steekproef. Desondanks is er voor gekozen de analyses uit te voeren om eventuele opvallende resultaten te signaleren, er zal rekening mee moeten worden gehouden bij de interpretatie van de resultaten.

4.6.1 Cultuur als moderator bij emotionele problemen

Voor de relatie tussen de twee onafhankelijke variabelen en totale emotionele problemen zijn geen significante resultaten gevonden voor de twee verschillende cultuurgroepen. In de groep uit het Midden-Oosten wordt 1,7% ($p = 0.87$) van de variantie door de beide onafhankelijke variabelen verklaard in relatie met de totale emotionele problemen. Binnen de Afrikaanse groep bedraagt deze 2,5% ($p = 0.87$).

Opvallend is wel dat gezien de unieke bijdrage van de onafhankelijke variabelen in de groep uit het Midden-Oosten extreme insensitiviteit nauwelijks lijkt bij te dragen in relatie tot de emotionele ontwikkeling. In de groep uit Afrika zijn de bijdragen van de twee onafhankelijke variabelen nagenoeg gelijk, echter wel in tegenovergestelde richting. Zie voor de resultaten van de regressieanalyse Bijlage 5.

4.6.2 Cultuur als moderator op de mentale ontwikkelingsschaal

Significante verschillen zijn niet gevonden voor de relatie tussen de twee onafhankelijke variabelen en de mentale ontwikkeling, gezien de twee verschillende cultuurgroepen. Er is wederom wel een opvallend verschil tussen de groepen Afrika en het Midden-Oosten. 17,2% ($p = 0.22$) van de variantie wordt namelijk verklaard door de twee onafhankelijke variabelen dissociatie en extreme insensitiviteit, binnen de groep uit het Midden-Oosten. In de groep uit Afrika is deze verklaarde variantie aanmerkelijk lager, namelijk 3,7% ($p = 0.83$). Hoewel geen significant verschil, is dit toch een relatief groot verschil.

Wanneer we kijken naar de unieke bijdragen van de twee onafhankelijke variabelen valt op dat binnen de groep uit het Midden-Oosten de factor extreme insensitiviteit een redelijk sterk

verband heeft met de mentale ontwikkeling, met een waarde van $\beta = -0.39$ ($p = 0.11$) gaat dit verband richting een significant verband. Bij de groep uit Afrika lijkt er nauwelijks verschil te zijn tussen de bijdrages van de twee onafhankelijke variabelen. Hoewel de verbanden niet significant zijn lijkt er voor de groep uit het Midden-Oosten een sterkere relatie te bestaan ten opzichte van de niet-verbale ontwikkelingsschaal, voornamelijk voor de variabele extreme insensitiviteit. Zie voor de coëfficiënten Bijlage 6.

4.6.3 Cultuur als moderator op de motorische schaal

Voor de motorische schaal geldt een meer sterke normaal verdeling, overeenkomend met de totale steekproef. De twee onafhankelijke variabelen lijken bij beide groepen relatief veel toe te voegen, maar desondanks bestaan er geen significante verbanden binnen deze onderzoeksgroep. De verklaarde variantie is in de groep uit het Midden-Oosten 15,9% ($p = 0.25$) en binnen de groep uit Afrika 18,9% ($p = 0.35$).

Daarnaast voegen de twee onafhankelijke variabelen dissociatie en extreme insensitiviteit ook relatief meer toe in deze relatie. Hoewel geen significante verbanden zijn aangetoond lijkt de onafhankelijke variabele dissociatie in beide groepen meer toe te voegen aan de relatie met de motorische ontwikkelingsachterstand, dan in de andere verbanden. Deze verbanden lopen in beide groepen echter wel in tegenovergestelde richting. Voor de groep uit het Midden-Oosten geldt $\beta = -0.32$ ($p = 0.19$), wat betekent hoe meer dissociatief gedrag een ouder vertoont hoe minder groot de ontwikkelingsachterstand op motorisch vlak is. Voor de groep uit Afrika geldt $\beta = 0.49$ ($p = 0.19$), wat betekent hoe meer dissociatief gedrag de ouder vertoont, hoe groter de motorische ontwikkelingsachterstand is. Zie Bijlage 7 voor de coëfficiënten.

4.6.4 Cultuur als moderator op de mentale en motorische schaal

De verdelingen zijn redelijk normaal voor de variabele van de niet-verbale en motorische ontwikkelingsachterstand samen. Wederom zijn geen significante verbanden gevonden. Wel een aantal opvallende verbanden, die richting een significante relatie lijken te gaan. De verklaarde variantie in de groep uit het Midden-Oosten van de beide onafhankelijke variabelen samen op de niet-verbale en motorische schaal samen is 25,7%, met een correlatie van $r = 0.51$ ($p = 0.09$). Deze waarde is binnen de groep uit Afrika lager, namelijk 19,4% en een correlatie van $r = 0.44$ ($p = 0.34$).

Wanneer we kijken naar de unieke bijdragen van de twee onafhankelijke variabelen apart valt het volgende op. Hoewel de groep uit Afrika meer extreem insensitief lijkt te zijn is de invloed van deze variabele op de ontwikkeling van het kind groter binnen de groep uit het

Midden-Oosten, $\beta = -0.47$ ($p = 0.04$) ten opzichte van $\beta = -0.23$ ($p = 0.52$) in de Afrikaanse groep. Zie Bijlage 8 voor de tabellen behorende bij deze analyse.

4.7 Samenvatting

Er zijn geen significante verbanden gevonden betreffende de eerder gestelde hypothesen. Wel is er een aantal opvallende resultaten, vooral wat betreft de factor cultuur. Deze factor lijkt vooral een grote rol te spelen voor de ontwikkeling wat betreft de mentale, motorische en de combinatie tussen deze beide. Er mogen geen conclusies getrokken worden, maar de meest opvallende punten zijn de volgende. Voor de mentale en totale ontwikkelingsachterstand lijkt de variabele extreme insensitiviteit de grootste invloed te hebben, voornamelijk in de groep uit het Midden-Oosten. Voor wat betreft de motorische ontwikkeling lijkt de variabele dissociatie in de beide cultuurgroepen relatief veel bij te dragen. In de groep uit het Midden-Oosten lijkt hier een negatieve relatie te bestaan, terwijl de Afrikaanse groep een positief verband laat zien. Wat de resultaten betekenen voor dit onderzoek zal verder worden toegelicht in de volgende hoofdstukken.

5. Conclusie

In dit hoofdstuk zal elke hypothese afzonderlijk worden besproken. Aangezien er geen significante verbanden zijn gevonden zal elke hypothese verworpen moeten worden. Er zal in dit en het volgende hoofdstuk gezocht worden naar mogelijke factoren die de analyses beïnvloed kunnen hebben.

5.1 Emotionele ontwikkeling

De hypothesen 1 en 2 betreffen de emotionele ontwikkeling en luiden als volgt:

- 1. Er bestaat een positief verband tussen het extreem insensitieve gedrag van de ouder en de ontwikkeling van emotionele gedragsproblemen.*
- 2. Er bestaat een positief verband tussen het dissociatieve gedrag van de ouder en de ontwikkeling van emotionele gedragsproblemen.*

Beide hypothesen worden verworpen. Opgemerkt kan worden dat de data wat betreft extreme insensitiviteit een lichte positieve relatie heeft, wat betekend dat extreem insensitief gedrag van de ouder samenhangt met meer emotionele problemen. Wat betreft de relatie tussen dissociatief gedrag van de ouder en de emotionele ontwikkeling kan geconcludeerd worden dat er een licht negatief verband is gevonden, het tegenovergestelde aan de hypothese. Dit zou betekenen dat dissociatief gedrag van een ouder leidt tot minder emotionele ontwikkelingsproblemen bij het kind. Echter, de verbanden zijn niet significant.

5.2 Mentale en motorische ontwikkeling

De hypothesen 3 en 4 hebben betrekking op de relatie tussen de onafhankelijke variabelen en de mentale en motorische ontwikkeling. Zij luiden als volgt:

- 3. Er bestaat een negatieve relatie tussen extreem insensitief gedrag van de ouder en de mentale en motorische ontwikkeling van het kind.*
- 4. Er bestaat een negatieve relatie tussen dissociatief gedrag van de ouder en de mentale en motorische ontwikkeling van het kind.*

Op basis van deze analyses moeten beide hypothesen verworpen worden. Er zijn geen significante verbanden gevonden, relevant aan deze hypothesen. De resultaten wijzen wel op een aantal opmerkelijke punten.

Over de vierde hypothese is weinig te zeggen. De coëfficiënten vanuit de analyses blijken alle erg klein, nagenoeg verwaarloosbaar. De relatie tussen extreme insensitiviteit en de mentale en motorische ontwikkeling daarentegen nemen de richting aan welke ook gesteld is in de derde hypothese. Deze richting komt met name naar voren in de relatie met de niet-verbale ontwikkelingsschaal en de gecombineerde (niet-verbale schaal + motorische schaal) schaal. Het verband lijkt richting een directe relatie te gaan tussen extreme insensitiviteit en de mentale en motorische ontwikkeling. Extreem insensitief gedrag van de ouder zou dus tot een minder goede mentale en motorische ontwikkeling van het kind kunnen leiden.

5.3 Cultuur

De laatste hypothese betreft de factor cultuur en luidt:

5. Cultuur is een modererende factor binnen de relatie interactie en ontwikkeling.

Naar aanleiding van deze analyses kan algemeen gesteld worden dat de relaties een verschillend verloop hebben binnen de groepen met een verschillende culturele achtergrond. Er kan gezegd worden dat cultuur een modererende factor lijkt te zijn binnen de relatie interactie en ontwikkeling. Echter, aangezien geen van de verbanden significant is moet de hypothese worden verworpen. In de volgende subparagrafen wordt elk ontwikkelingsgebied afzonderlijk toegelicht.

5.3.1 Verschil in emotionele ontwikkeling tussen culturen

Wat betreft de emotionele ontwikkeling is het opvallend dat in de groep uit het Midden-Oosten de variabele extreme insensitiviteit geen invloed lijkt te hebben op de emotionele problemen van het kind. In de groep uit Afrika lijken beide onafhankelijke variabelen een gelijke voorspellende functie te hebben, echter in tegenovergestelde richting. Dissociatie in positieve richting, wat zou betekenen dat dissociatief gedrag van een ouder leidt tot meer emotionele problematiek. Extreem insensitief gedrag heeft een negatieve relatie met emotionele problemen, dat zou betekenen dat insensitief opvoedingsgedrag leidt tot minder emotionele ontwikkelingsproblemen.

5.3.2 Verschil in mentale en motorische ontwikkeling tussen culturen

Met betrekking op de mentale en motorische ontwikkeling zijn er een aantal opvallende relaties gevonden, vooropgesteld dat er geen conclusies getrokken kunnen worden aangezien geen van

de verbanden significant zijn gebleken. Voor wat betreft de mentale ontwikkeling, lijkt de variantie van de beide onafhankelijke variabelen binnen de groep uit het Midden-Oosten het meest te verklaren, ten opzichte van de groep uit Afrika. Daarnaast valt op dat binnen deze groep de variabele extreme insensitiviteit het meest lijkt bij te dragen aan de mentale ontwikkeling. Dit verband komt overeen met het verband gesteld in de derde hypothese. Insensitief opvoedingsgedrag leidt tot een minder goede mentale ontwikkeling. Over de groep uit Afrika lijkt weinig gezegd te kunnen worden, aangezien de waarden laag zijn.

Wat betreft de motorische ontwikkeling lijken de beide verklaarde varianties relatief hoog te zijn. Deze relatie is het sterkst voor de groep uit Afrika. Daarnaast valt op dat in beide groepen de variabele dissociatie afzonderlijk het meest lijkt toe te voegen aan de relatie. In de groep uit het Midden-Oosten bestaat een negatief verband. Dit betekent dat wanneer een ouder meer dissociatief gedrag vertoont, de ontwikkelingsachterstand van het kind kleiner is. Binnen de groep uit Afrika is deze relatie positief, wat zou betekenen dat dissociatief gedrag van een ouder leidt tot een grotere motorische ontwikkelingsachterstand. Dit laatste verband komt overeen met het verband wat is gesteld in de vierde hypothese.

Wanneer we kijken naar de schaal van de totale ontwikkelingsachterstand (de mentale en niet-verbale schaal samen) worden de hoogste resultaten behaald. Daarnaast zijn de verschillen tussen de beide cultuurgroepen relatief groot. Binnen de groep uit het Midden-Oosten lijkt extreem insensitief gedrag de beste voorspeller te zijn voor mentale en motorische ontwikkelingsproblemen. Dit verband gaat richting een significant verband. De richting van het verband is tegenovergesteld aan de derde hypothese. Het betekent dat hoe meer extreem insensitief een ouder is, het kind een kleinere totale ontwikkelingsachterstand heeft. Voor de groep uit Afrika geldt dat de variabele dissociatief gedrag de beste voorspeller lijkt te zijn voor mentale en motorische ontwikkelingsproblemen. Het verband komt echter niet overeen met de vierde hypothese, de richting is tegenovergesteld wat zou betekenen dat dissociatief gedrag van de ouder leidt tot een betere mentale en motorische ontwikkeling.

6. Discussie

Het onderzoek en de resultaten naar aanleiding van de analyses zullen in het volgende hoofdstuk worden besproken. Verschillende onderwerpen worden kritisch bekeken, beginnend met de beperkingen van het huidige onderzoek.

6.1 Beperkingen van het huidige onderzoek

Er zijn verschillende beperkingen aan dit onderzoek, die geleid kunnen hebben tot het ontbreken van de relevante significante resultaten betreffende de gestelde hypothesen. In deze paragraaf zullen deze beperkingen worden besproken.

Steekproefgrootte: voor multiële regressieanalyses zijn minimaal 15 participanten per onafhankelijke variabele nodig (Pallant, 2007). Aangezien de steekproef uit 55 bestaat is aan deze voorwaarde voldaan. Echter, er waren veel missende waarden waardoor niet in elke analyse aan dit aantal is voldaan. Voornamelijk bij het opsplitsen van de cultuurgroepen zijn de groepen feitelijk te klein voor het doen van de multiële regressieanalyses. Weliswaar is er voor gekozen de twee grootste groepen, het Midden-Oosten en Afrika, te onderzoeken om een indicatie van de relatie te geven. Het kan zijn dat door de kleine groepen de regressieanalyses minder goed zijn uitgekapt.

Consistente onderzoeksafname: de testruimte werd bij elk onderzoek op dezelfde manier ingericht, waardoor er sprake was van een consistente omgeving. Echter, voor de één was het bekend terrein terwijl het voor een ander de eerste keer was dat hij of zij zich op het terrein bevond. Dit kan geleid hebben tot een verschil in vertrouwen, waardoor de proefpersonen het onderzoek op verschillende manieren hebben beleefd. Daarnaast waren er een verschillend aantal onderzoeksassistenten welke het onderzoek hebben afgenomen. Ondanks dat zij vooraf een training hebben gehad om te streven naar een gestandaardiseerde afname, is niet uit te sluiten dat iedereen op een andere manier handelt. Ieder heeft zijn eigen manier van werken en dat kan zodoende een verschillende invloed op de participanten hebben gehad. Hoewel de testruimte zelf consistent was, is niet uit te sluiten dat er factoren mee hebben gespeeld die de consistente afname van het onderzoek hebben beïnvloed.

Motivatie: waar de ene ouder deelnam omdat deze benieuwd was naar zijn of haar manier van opvoeden deed de ander mee vanwege de financiële vergoeding. Daarnaast werd een gedeelte van de participanten verwezen door diens behandelaar, in dit geval maakte het onderzoek deel uit van de behandeling bij Centrum '45. Bij de participanten zonder relatie met Centrum '45 was hier geen sprake van. Het is mogelijk dat voor de cliënten van Centrum '45 de motivatie groter was. Een motivatieverschil kan geleid hebben tot een andere benadering van de vragenlijsten en taken.

Cultuurgroepen: de verdeling van de cultuurgroepen is gebaseerd op een logische en geografische indeling. Het kan zijn dat wanneer deze indeling gebaseerd zou zijn geweest op meer wetenschappelijke bewijzen, met gegronde redenen, de verbanden sterker zouden zijn. Echter, voor een dergelijke indeling is geen wetenschappelijk bewijs gevonden anders dan collectivistisch versus individualistisch. Hofstede (1991) heeft een indeling gemaakt met in totaal 53 landen en landengroepen, de zogenoemde individualisme index (zie Bijlage 9). Iran staat op deze lijst op nummer 24 en de Arabische landen staan op nummer 26/27, welke beide onder het Midden-Oosten vallen. Afrika is ingedeeld in West-, Oost- en Zuid-Afrika. In de steekproef gaat het om West- en Oost-Afrikanen, zij staan respectievelijk op de plekken 39/41 en 33/35 (Hofstede, 1991). Aangezien de asielzoeker- en vluchtelinggezinnen allen uit een collectivistische maatschappij komen was het onmogelijk de analyses te doen op basis van deze individualisme index.

Longitudinale studie: het onderzoek is geen longitudinale studie, om deze reden is het moeilijk te bepalen hoe de eventuele relatie tussen interactie en ontwikkeling verloopt. Het is mogelijk dat deze relatie tegenovergesteld is aan de verwachtingen, de ontwikkeling van het kind beïnvloedt de ouder-kind interactie. Met verschillende metingen over de tijd zal de richting van het eventuele verband duidelijker worden. Echter, aangezien er geen significante verbanden zijn gevonden tussen de variabelen van interactie en de variabelen van ontwikkeling, is deze kwestie minder van belang.

Instrumenten: de meetinstrumenten zijn valide gebleken in eerder onderzoek. Echter de DIP is een vrij nieuw instrument. Er is nog weinig onderzoek mee gedaan en het instrument is nog niet erg bekend. Hoewel de betrouwbaarheid en validiteit van het instrument goed zijn gebleken (Out et al., 2009) en de onderzoekers een training hebben gehad voor het scoren, bestaat de kans dat het om deze reden geïnterfereerd heeft met de resultaten.

Concepten: de kwaliteit van de interactie omvat meer dan de twee concepten dissociatie en extreme insensitiviteit. Belsky (1984) stelt dat zowel karakteristieken van de ouder, de context en in mindere mate karakteristieken van het kind (van Bakel & Riksen-Walraven, 2002) een rol spelen. Wat betreft het eerste kan er gedacht worden aan persoonlijkheid, warmte (van Bakel & Riksen-Walraven, 2002), oogcontact en fysieke aanwezigheid (Bowlby, 1988). Wat betreft karakteristieken van het kind kan gedacht worden aan temperament en mate van sociale angst. Bij contextuele factoren moet er gelet worden op de relatie tussen de opvoedende ouders, woonomstandigheden, familie en sociaal economische status (van Bakel & Riksen-Walraven, 2002). Omdat deze factoren niet zijn meegenomen in dit onderzoek is niet de volledige kwaliteit van de interactie bepaald. Mogelijk zijn andere factoren dan deze twee van grotere invloed op de ontwikkeling van het jonge kind.

Ontwikkelingsachterstanden: de ontwikkelingsachterstanden zijn niet volledig juist meegenomen in de analyses, aangezien elke ontwikkelingsachterstand als ‘even groot’ gezien wordt. Een kind van één jaar met een ontwikkelingsachterstand van een half jaar heeft in feite een grotere ontwikkelingsachterstand dan een kind van 3,5 met een ontwikkelingsachterstand van een half jaar. Hier is niet specifiek naar gekeken bij het doen van de analyses. Hoewel dit de resultaten beïnvloed kan hebben, moet daarbij wel gezegd worden dat de leeftijdsgroep niet erg breed is. De deelnemende kinderen zijn relatief jong.

6.2 Cultuur en omgeving

Interessant is dat blijkt dat de verschillen gezien de groepen met een verschillende culturele achtergrond duidelijk aanwezig lijken te zijn. Hoewel de vijfde hypothese niet aangenomen kan worden, vallen de verschillen tussen de cultuurgroepen op. De resultaten voor de analyses betreffende het moderatorverband van cultuur, zijn sterker dan die voor de analyses van de hele steekproef. Dit is opvallend, de groepen waarover de analyses voor het moderatorverband zijn gedaan kleiner zijn dan de hele steekproef. Cultuur lijkt in zekere mate een opvoedingsstijl te bepalen, zoals blijkt uit de voorspellende functies van de onafhankelijke variabelen dissociatie en extreme insensitiviteit. Gezien de twee verschillende culturen lijken de al dan niet aanwezigheid van deze factoren een ander gevolg te hebben voor het kind. Dit sluit aan bij al eerder uitgevoerde onderzoeken van onder andere Bernstein et al. (2005) en Seeman (2008). Ouders met een verschillende culturele achtergrond stellen andere prioriteiten en doelen binnen de opvoedende relatie. Dit leidt tot een verschil in focus en het hanteren van verschillende normen binnen de opvoeding, en zodoende tot een verschil in ontwikkeling van het kind.

Dat er geen duidelijke significante verbanden zijn gevonden, kan veroorzaakt zijn door, de onder andere al hierboven beschreven, methodologische tekortkomingen. Daarnaast zijn er nog een aantal andere mogelijke factoren.

Als eerst de vragenlijsten. Geen enkele vragenlijst is cultureel neutraal (Seeman, 2008). De manier van interpreteren kan verschillen tussen groepen met een verschillende culturele achtergrond. De meetinstrumenten zijn voornamelijk geconstrueerd in de westerse maatschappij. Afwijkend gedrag wordt in die zin bepaald volgens maatstaven die heersen in een westerse samenleving. In hoeverre kan gedrag uit verschillende culturen bestempeld worden als normaal of abnormaal, met deze westerse blik? Normen en waarden, en daarmee de focus in de opvoeding verschillen wanneer we kijken naar verschillende culturen. Culturele verschillen zijn een bron van misinterpretatie (Roer-Strier, 2001).

Mogelijk is dat de gevonden resultaten bij de analyses voor de twee culturele groepen een ruis hebben veroorzaakt in de totale steekproef. Door de soms tegenstrijdige verbanden

binnen de twee cultuurgroepen is het goed mogelijk dat er om deze reden vrij vlakke verbanden zijn gevonden bij de analyses voor de gehele onderzoeksgroep.

De opvoeding verandert niet zomaar wanneer een ouder vanuit een andere cultuur in Nederland komt wonen, zoals de onderzochte steekproef. Een asielzoeker- of vluchtelinggezin neemt de culturele normen en waarden mee, welke zeker invloed hebben op de opvoeding. Vooral bij jonge kinderen aangezien zij voornamelijk zijn aangewezen op de ouders (Breeuwsma, 2005; Brook et al. 2000). Daarnaast moet opgemerkt worden dat een veranderende culturele context op zich veel stress bij het kind teweeg brengt. De acculturatie van de ouders kan leiden tot stress en disfunctioneren, welke een kind beïnvloeden kan. Dit risico is voornamelijk groot wanneer de twee culturen in doelen, normen en waarden conflicteren. De blootstelling aan conflicterende culturen wordt gezien als een belangrijke risicofactor in de ontwikkeling (Roer-Strier, 2001). Hoewel deze conflicten op jongere kinderen minder indruk maken in verhouding met kinderen op een latere leeftijd, hebben jonge kinderen meer moeite met het ontwikkelen van een effectieve copingstijl (DuongTran, 1996). Er kan verwacht worden dat het wisselen van culturele context bij jonge kinderen in grotere mate bepalend is voor de verdere ontwikkeling. Zij hebben meer moeite gehad met het ontwikkelen van een effectieve copingstijl. Oudere kinderen, die wisselen van culturele context, hebben al een effectieve copingstijl ontwikkeld voor deze verandering. Zij kunnen zich mogelijk beter aanpassen op het moment dat de culturele context verandert. De deelnemende kinderen in dit onderzoek zijn in Nederland geboren, weliswaar kunnen zij in een zelfde soort proces zitten aangezien ouders hun kinderen opvoeden vanuit de eigen bekende cultuur. Er kan zodoende ook sprake zijn van conflicterende normen en waarden.

Andere factoren die van invloed kunnen zijn op de ontwikkeling van het kind betreffen de omgeving. Wanneer een kind opgroeit in een AZC zal zijn of haar wereldbeeld er anders uit zien dan een kind dat daar buiten opgroeit. Het zijn vaker de indirecte effecten van ouderlijke problemen, zoals armoede, slechte voeding en sociale isolatie, dan de directe effecten van de ouderlijke opvoeding die een belangrijke rol spelen (Seeman, 2008). Een kind krijgt minder prikkels wanneer het opgroeit in een AZC ten opzichte van een kind daar buiten. Een citaat van een moeder in een AZC:

“... ze kent alleen het woord stoel, geen bank omdat ze deze nog nooit gezien heeft. Haar wereldbeeld is anders, ze kent veel woorden niet. Ik ben bang dat, wanneer ze ooit in de ‘echte’ wereld komt, ze niet kan communiceren met de rest van de wereld...”

Dit citaat geeft aan hoe beperkend een omgeving kan zijn tijdens een opvoeding. Kinderen zijn echter relatief flexibel, zij leren snel en passen zich eenvoudig aan (Breeuwsma, 2005). Daarnaast is de omgeving van een AZC een instabiele en relatief onrustige omgeving, wat op zichzelf al kan leiden tot een minder goede cognitieve ontwikkeling door de negatieve invloed op de informatieverwerking (Altman & Wohlwill, 1978).

Vooraf in collectivistische culturen zijn de relaties met andere gezins- en familieleden van grote betekenis voor het opgroeien van een kind (Bernstein et al., 2005). De twee onderzochte culturen vallen beide in de collectivistische groep, waarbij het Midden-Oosten dichterbij de buurt komt van de Nederlandse cultuur. Op basis van dit onderzoek kan geen onderscheid gemaakt worden tussen collectivistische en individualistische culturen (Hofstede, 1991). Geconcludeerd dat de onderzochte asielzoeker- of vluchtelinggezinnen allen vanuit een collectivistische cultuur komen, missen alle kinderen andere betekenisvolle relaties dan die van (één van) de ouder(s) in de opvoeding.

Daarnaast spelen stressoren in hoge mate een rol binnen asielzoeker- en vluchtelinggezinnen, welke een grote invloed kunnen hebben op de opvoedende houding. Er zou verondersteld kunnen worden, mede naar aanleiding van de resultaten uit dit onderzoek, dat een kind in een dergelijke situatie de wereld zelf gaat ontdekken. Binnen de Afrikaanse groep leidt dissociatief opvoedingsgedrag tot een minder goede mentale en motorische ontwikkeling. Een tegenovergesteld resultaat is gevonden voor extreme insensitiviteit. Dit kan betekenen dat wanneer een kind gestimuleerd wordt op een insensitieve manier het zich beter ontwikkelt omdat het nog enige feedback krijgt. Bij dissociatief gedrag is interactie tijdelijk afwezig, waardoor een kind geen feedback krijgt, wat kan leiden tot een minder goede ontwikkeling. Dit kan een verklaring zijn voor de relatie in de groep uit Afrika. Hoewel een te prikkelrijke omgeving niet goed lijkt te zijn voor de ontwikkeling (Altman & Wohlwill, 1978), lijkt een omgeving met te weinig feedback eveneens niet goed te zijn. Binnen de groep uit het Midden-Oosten lijkt voornamelijk een insensitieve houding de beste voorspeller te zijn voor een kleinere ontwikkelingsachterstand. Inadequaat gedrag van de ouder leidt tot een kleinere ontwikkelingsachterstand. Een enkele vorm van feedback lijkt in het geval van de mentale en motorische ontwikkeling beter als geen feedback. Hoewel Bernstein et al. (2005) hebben onderzocht dat één van de drie algemene kernconstructen in de opvoeding de mate van sensitiviteit van de ouder naar het kind is, lijkt een sensitieve houding een andere invloed op de ontwikkeling van het kind te hebben bij verschillende culturen. Normen, waarden en een opvoedstijl binnen een bepaalde cultuur lijken te bepalen hoe een kind zich ontwikkelt.

6.3 Klinische relevantie

Problematisch gedrag van ouders (in deze populatie voornamelijk PTSS) kan invloed hebben op de ontwikkeling van het kind. Een sensitieve opvoedende relatie kan een beschermende functie naar het kind toe hebben wanneer de ouder last heeft van emotionele problemen. Wanneer deze relatie insensitief is, is de kans op generationele overdracht van zowel de internaliserende als de externaliserende emotionele problemen groter (Wai Wan & Green, 2009). Om in dit geval de kans op generationele overdracht te verkleinen is het belangrijk dat een kwalitatief minder goede ouder-kind interactie wordt gesignaleerd, zodat eventuele verdere problemen op alle ontwikkelingsgebieden bij het kind worden voorkomen.

Nu is vanuit dit onderzoek geen significant verband gebleken voor deze relatie. Echter, er lijkt verschil te zijn voor de relaties tussen de twee onderzochte culturele groepen. Om deze reden is het dan ook belangrijk dat er meer cultuursensitief gehandeld wordt. De normen en waarden tussen culturen kunnen aanzienlijk verschillen, waardoor verschillend opvoedgedrag problematisch kan zijn voor de ontwikkeling van het kind. Zo heeft Seeman (2008) ontdekt dat het voor de hulpverlening op zichzelf positief zal zijn wanneer hulpverlenend personeel cultuur sensitief handelt. Op deze manier zouden misverstanden relatief eenvoudig voorkomen kunnen worden en zal problematisch gedrag effectiever aangepakt kunnen worden. De resultaten uit dit onderzoek kunnen, met enige voorzichtigheid, het belang van een cultuursensitieve aanpak bevestigen.

Wanneer duidelijk is welke factoren invloed hebben op de relatie tussen interactie en ontwikkeling kan er in de hulpverlening, op scholen en in asielzoekerscentra een methode van signalering ontwikkeld worden. Problematisch gedrag in de opvoedende relatie en problematisch gedrag bij het kind zal door deze aandacht sneller gesignaleerd worden. Door deze signalering kan er tijdig hulp geboden worden wat eventuele versterking van problemen kan voorkomen.

6.4 Vervolgonderzoek

Het is belangrijk dat er op dit gebied meer onderzoek wordt gedaan, zodat er meer duidelijk wordt over de mogelijke verbanden tussen de ouder-kind interactie en de ontwikkeling van het kind. Dat er sprake kan zijn van een bepaalde invloed op de ontwikkeling van het kind is duidelijk (Beardslee et al., 1999; Coyne et al., 2006; Schechter et al., 2008; Terheggen et al., 2001; Wolmer et al., 2000), de vraag is echter hoe. Met dit onderzoek is geprobeerd aan te tonen hoe de kwaliteit van de opvoedende interactie van invloed kan zijn op de ontwikkeling van het kind. Er zijn geen significante resultaten gebleken, echter wel een aantal opvallende punten waarvan het zeker de moeite waard is hier verder op door te gaan.

Specifiek zal er meer aandacht besteedt moeten worden aan de factoren welke de volledige kwaliteit van de interactie lijken te veroorzaken. Zoals de al eerder genoemde factoren warmte (van Bakel & Riksen-Walraven, 2002), oogcontact en fysieke aanwezigheid (Bowlby, 1988). Daarnaast kan het zijn dat persoonlijkheid, leeftijd van de ouder, karakteristieken van de huwelijksrelatie en karakteristieken van het kind een belangrijke rol spelen in relatie met de ouder-kind interactie (Belsky, 1984).

Uiteraard is het daarnaast belangrijk dat er een longitudinale studie wordt gedaan. Het zal goed zijn kinderen te blijven volgen, om te onderzoeken hoe kinderen zich op lange termijn ontwikkelen onder invloed van een kwalitatief minder goede interactie met hun ouders. Uit onderzoek van Ludwig-Körner (1999) bleek dat stress later in het leven tot meer problemen kan leiden wanneer de opvoedende relatie kwalitatief niet goed was. Of dit inderdaad een belangrijke factor is en welke factoren nog meer van invloed zijn zal moeten blijken uit longitudinale onderzoeken.

Om meer te weten te komen over de populatie vluchtelingen- en asielzoekergezinnen is het vooral belangrijk dat er meer cross-cultureel onderzoek gedaan wordt. Naast de aandacht voor de relatie tussen ouder-kind interactie en de ontwikkeling van het kind is het belangrijk te weten in welke mate een verschil in cultuur een rol speelt. Hiervoor is het belangrijk niet een verband te zoeken in een steekproef met verschillende culturen, maar zullen de relaties in deze verschillende cultuurgroepen beter afzonderlijk onderzocht moeten worden. Op die manier zullen eventueel tegenstrijdige verbanden elkaar niet opheffen.

Om duidelijke verbanden te ontdekken zal nog veel onderzoek gedaan moeten worden, dit onderzoek is een kleine stap. Wanneer het verschil tussen culturen en hun opvoedstijlen duidelijk is kan een hulpverlener een gezin meer cultuursensitief benaderen. Aangezien de maatschappij steeds meer multicultureel zal worden, is dit een zinvol onderzoeksgebied. Het is belangrijk dat er kennis over verschil in opvoedstijlen, normen en waarden voor handen is.

7. Literatuur

Achenbach, T.M., Rescorla, L.A. (2000). *Manual for the ASEBA Preschool Forms & Profiles*. Burlington, VT: University of Vermont, Research Center for Children, Youth, & Families.

Altman, I. & Wohlwill, J.F. (1978). *Human behavior and the environment; Children and the environment (volume 3)*. New York and London: Plenum Press.

van Bakel, H.J.A. & Riksen-Walraven, J.M. (2002). *Parenting and development of one-year-olds: Links with parental, contextual and child characteristics*. *Child development*, 73, (1), 256-273.

Baumrind, D. (1996). *Parenting; the discipline controversy revisited*. *Family relations*, 45, (4), 405-414.

Beardslee, W.R., Versage, E.M., & Gladstone, T.R.G. (1998). *Children of affectively ill parents: A review of the past 10 years*. *Journal American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 37, (11), 1134-1141.

Belsky, J. (1984). *The determinants of parenting: a process model*. *Child development*, 55, (1), 83-96.

Bernstein, V.J., Harris, E.J., WeLaLa Long, C. Iida, E. & Hans, S.L. (2005). Issues in the multi-cultural assessment of parent-child interaction: An exploratory study from the starting early starting smart collaboration. *Applied Developmental Psychology*, 26, 241-275.

Breeuwsma, G. & Loth, F. (2005). *De constructie van de levensloop (6^e uitgave) (p 51-185)*. Amsterdam: Boom, Open Universiteit.

Bowlby, J. (1988). *A secure base; clinical applications of attachment theory*. London: Tavistock/Routledge.

Brewin, C.R. (2003). *Post-traumatic Stress Disorder; Malady or Myth?*. New Haven & London: Yale University Press.

Brook, J.S., Whiteman, M. & Zheng, L. (2000). *Intergenerational transmission of risks for problem behavior*. *Journal of abnormal child psychology*, 30, (1), 65-76.

Chao, R.K. (1994). *Beyond parental control and authoritarian parenting style: Understanding Chinese parenting through the cultural notion of training*. *Child development*, 65, 1111-1119.

Coyne, L.W., Low, C.M., Miller, A.L., Seifer, R. & Dickstein, S. (2007). Mother's empathic understanding of their toddlers: Associations with maternal depression and sensitivity. *Journal of Child and Family Studies*, 16, 483-497.

- Clark, J.E. (1982). The role of response mechanisms in motor skill development. In J.A.S. Kelso & J.E. Clark, *The development of movement and control co-ordination* (pp 151-173). John Wiley & Sons, Ltd.
- DuongTran, Q. (1996). *Psychosocial correlates and depression in Vietnamese adolescents*. Child and adolescent social work journal, 13, (1), 41-50.
- Evers, A., Braak, M.S.L., Frima, R.M. & van Vliet-Mulder, J.C. (2009). COTAN Documentatie. Amsterdam: Boom test uitgevers.
- Hofer, M.A. (1984). *Relationships as regulators: A psychobiologic perspective on bereavement*. Psychosomatic medicine, 46, (3), 183-197.
- Hofstede, G. (1991). Ik, wij en zij (hoofdstuk 3) in *Allemaal andersdenkenden; omgaan met cultuurverschillen*. Amsterdam: Uitgeverij Contact.
- Ludwig-Körner, C. (1999). *Effects of severely disturbed parents on early parent-infant interaction*. International forum of psychoanalysis, 8, 25-31.
- Merckelbach, H & Muris, P. (1999). *The causal link between self-reported trauma and dissociation: a critical review*. Behaviour research and therapy, 39, 245-254.
- McKee, L., Colleti, C., Rakow, A., Jones D.J. & Forehand, R. (2008). *Parenting and child externalizing behaviors: Are the associations specific of diffuse?* Aggression and violent behavior, 13, 201-215.
- Van Oudenhoven, J.P. (2002). Ontwikkelingen in verschillende culturen (2^e uitgave). In *Cross-culturele psychologie* (p 59-76). Bussum: Uitgeverij Coutinho.
- Out, D., Bakermans-Kranenburg, M.J. & van IJzendoorn, M.H. (2009). *The role of disconnected and extremely insensitive parenting in the development of disorganized attachment: Validation of a new measure*. Attachment and Human Development, 11, 5, 419-443.
- Palant, J. (2007). *SPSS Survival Manual; a step by step guide to data analysis using SPSS for Windows (third edition)*. New York: Open University Press.
- Roer-Strier, D. (2001). *Reducing risk for children in changing cultural contexts: recommendations for intervention and training*. Child abuse & neglect, 25, 231-248.
- Seeman, M.V. (2008). *Cross-cultural evaluation of maternal competence in a culturally diverse society*. Treatment in psychiatry, 156, 5, 565-568.
- Schechter, D.S., Coates, S.W., Kammer, T., Coots, T., Zeanah, C.H., Davies, M., Schonfeld, I.S., Marshall, R.D., Liebowitz, M.R., Trabka, K.A., McCaw, J.E. & Myers, M.M. (2008). Distorted maternal mental representations and atypical behavior in a clinical sample of violence-exposed mothers and their toddlers. *Journal of Trauma & Dissociation*, 9, (2), 123-147.
- Somer, E. (2002). *Maladaptive daydreaming: A qualitative inquiry*. Journal of contemporary psychotherapy, 32, (2/3), 197-212.

Terheggen, M.A., Stroebe, M.S. & Kleber, R.J. (2001). *Western conceptualizations and eastern experience: A cross-cultural study of traumatic stress reactions among Tibetan refugees in India*. *Journal of traumatic stress*, 14, (2), 391-403.

Wai Wan, M. & Green, J. (2009). *The impact of maternal psychopathology on child-mother attachment*. *Arch womens mental health*, 12, 123-134.

Whiting, J.W.M. & Whiting, B.B. (1975). *Aloofness and intimacy of husbands and wives: a cross-cultural study*. *Ethos*, 3, (2), 183-207.

Wolmer, L., Laor, N., Gershon, A., Mayes, L.C. & Cohen, D.J. (2000) *The mother-child dyad facing trauma: a developmental outlook*. Lippincott Williams & Wilkins, Inc., 188, (7), 409-415.

8. Bijlagen